

О. В. Баб'як,
к. м. н., доцент, доцент кафедри медико-профілактичних дисциплін
та лабораторної діагностики, Комунальний заклад вищої освіти
"Рівненська медична академія" Рівненської обласної ради
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1934-0075>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.10.216

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

О. Babiak,
PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Medical and Preventive Disciplines
and Laboratory Diagnostics, Communal institution of higher education "Rivne Medical Academy" Rivne Regional Council

PRINCIPLES OF STATE MANAGEMENT OF THE REHABILITATION SYSTEM FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN UKRAINE

Визначено, що особи з інвалідністю в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами.

Визначено, що реабілітація осіб з інвалідністю — система заходів, спрямованих на допомогу особам з інвалідністю у досягненні оптимального рівня фізичної, розумової та соціальної активності, та забезпечення їх необхідними засобами, послугами, інформацією та іншими ресурсами для поліпшення якості їх життя та підвищення їх самостійності, включаючи медичну, професійну, трудову та соціальну реабілітацію.

Доведено, що соціальна та професійна реабілітація осіб з інвалідністю в Україні спирається на принципи державної політики у сфері профілактики та реабілітації осіб з інвалідністю.

Державні органи зобов'язані забезпечувати виконання заходів, спрямованих на профілактику інвалідності. З метою профілактики інвалідності держава заохочує здоровий спосіб життя.

It has been determined that, in accordance with Ukrainian legislation, persons with disabilities in Ukraine enjoy all the social, economic, political, personal rights and freedoms enshrined in the Constitution of Ukraine, the laws of Ukraine and international treaties, the binding nature of which has been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine.

It has been determined that the rehabilitation of persons with disabilities is a system of measures aimed at helping persons with disabilities achieve an optimal level of physical, mental, and social activity and providing them with the necessary means, services, information, and other resources to improve their quality of life and increase their independence, including medical, professional, vocational, and social rehabilitation.

It has been proven that the social and professional rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine is based on the principles of state policy in the field of prevention and rehabilitation of persons with disabilities. The main principles of Ukraine's state policy in the field of disability prevention and rehabilitation of persons with disabilities are presented in the article.

It has been proven that relevant state bodies, other state organizations subordinate to the Government of Ukraine, as well as scientific organizations, higher education institutions, and public organizations of persons with disabilities participate in the development of state programs and projects for the prevention of disability and rehabilitation of persons with disabilities.

It has been determined that in order to prevent occupational injuries and diseases, employers must ensure compliance with occupational safety rules, inform employees about working conditions and safety rules at work, about existing hazards, necessary means of individual and collective protection, organize mandatory medical examinations of employees, and provide other services provided for by Ukrainian legislation on occupational safety.

It is noted that state bodies and other organizations within their powers, as well as citizens, are obliged to ensure the implementation of measures aimed at preventing disability. In order to prevent disability, the state encourages a healthy lifestyle.

Ключові слова: принципи, державне управління, система, реабілітація, особи, інвалідність, паралімпійські.

Key words: principles, public administration, system, rehabilitation, persons, disability, Paralympics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У відповідності до Закону України "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні" та Закону України "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні" в країні функціонує розгалужена система державного управління реабілітацією осіб з інвалідністю [1, 2]. Практично у всіх країнах світу існують закони, що захищають права людей з інвалідністю, які, як правило, базуються на фундаментальному принципі, проголошеному Організацією Об'єднаних Націй у 1948 році у Загальній декларації прав людини, а саме — рівні можливості для всіх. Рівні можливості для всіх реалізуються в тому числі і у сфері реабілітації людей з інвалідністю, медичної допомоги, профілактики захворювань у людей з інвалідністю. В нашій країні активно просувається ідея соціальної інтеграції людей з інвалідністю в систему реабілітації захворювань. Це необхідно для встановлення повноцінних зв'язків між людьми з інвалідністю та суспільством, надання їм рівних прав і рівних можливостей, створення умов для їхньої праці та відпочинку, створення доступу до медичного обслуговування та профілактики захворювань.

Люди з інвалідністю — це люди, які мають порушення фізичного функціонування, включаючи пошкодження опорно-рухового апарату, порушення слуху або зору, а також психічні розлади, спричинені вродженими захворюваннями або посттравматичним стресом. Кожна країна зобов'язана здійснювати соціальну та економічну політику щодо людей з інвалідністю відповідно до свого рівня розвитку, можливостей та пріоритетів. Однак, інклюзивні підходи в державі до створення системи реабілітації людей з інвалідністю повинні відповідати особливим вимогам.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні науковці, що працюють в сфері державного управління ще не повною мірою дослідили процеси становлення та розвитку системи реабілітації осіб з інвалідністю. Серед відомих науковців, що досліджували ці проблеми слід визначити таких як Вівсянник О.М. [7, 8], Сазонець І.Л. [7, 8], Сазонець О.М. [5, 6], Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А. [9], Главацька, Н. М. Горішна, Г. І. Слозанська [10]. В своїх працях автори досліджували проблеми фінансування проектів, що реалізуються на основі інклюзії, створення умов для соціальної та медичної реабілітації в санаторно-курортних закладах, діяльність волонтерських організацій в організації системи реабілітації людей з інвалідністю. Науковці розкривали особливості організації інклюзивного навчання дітей з різними типами освітніх труднощів в Україні та за кордоном, акцентували увагу на інклю-

зивній компетентності педагогів, збереженні їх здоров'я та попередженні професійного вигорання та ін. проблемах, однак, проблеми державного управління системою реабілітації осіб з інвалідністю в Україні не досліджено достатньою мірою.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Спираючись на необхідність аналізу законодавства України щодо реабілітації осіб з інвалідністю, практичних аспектів реабілітації осіб з інвалідністю, їх соціальної та професійної реабілітації, необхідності розробки державних та інституційно значущих програм з реабілітації осіб з інвалідністю метою представленої статті визначено формулювання принципів державного управління системою реабілітації осіб з інвалідністю в Україні та аналіз існуючої системи їх реабілітації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Реабілітація осіб з інвалідністю — система заходів, спрямованих на допомогу особам з інвалідністю у досягненні оптимального рівня фізичної, розумової та соціальної активності, та забезпечення їх необхідними засобами, послугами, інформацією та іншими ресурсами для поліпшення якості їх життя та підвищення їх самостійності, включаючи медичну, професійну, трудову та соціальну реабілітацію. Серед основних видів реабілітації слід зазначити соціальну, практичну та професійну реабілітацію.

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю — це комплекс заходів, спрямованих на поліпшення якості життя осіб з інвалідністю шляхом створення умов для їх самостійного життя та інтеграції в суспільство.

Професійна реабілітація осіб з інвалідністю — комплекс заходів, спрямованих на забезпечення можливості отримання та/або збереження особами з інвалідністю відповідної роботи, включаючи адаптацію роботи та працевлаштування осіб з інвалідністю. Також можна визначити, що професійна реабілітація осіб з інвалідністю — комплекс заходів, спрямованих на відновлення працездатності в повному обсязі або частково, включаючи професійну орієнтацію, професійне навчання, реабілітацію та підвищення кваліфікації осіб з інвалідністю.

Соціальна та професійна реабілітація осіб з інвалідністю в Україні спирається на принципи державної політики у сфері профілактики та реабілітації осіб з інвалідністю. Основні принципи державної політики України у сфері профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю є такими:

- надання пріоритетності заходам, спрямованим на профілактику інвалідності;
- забезпечення здорового способу життя;
- створення безпечних умов праці та відпочинку для населення нашої країни;

забезпечення участі громадських організацій осіб з інвалідністю у розробці та реалізації державних програм (підпрограм) з профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю;

визначення відповідальності органів державного управління, інших державних організацій, що підпорядковуються уряду, органів місцевого виконавчого та адміністративного управління та інших організацій у разі невиконання заходів, спрямованих на профілактику інвалідності та реабілітацію осіб з інвалідністю.

Державна політика України у сфері профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю має на меті:

забезпечення правових гарантій розвитку та вдосконалення системи профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю;

забезпечення прав осіб з інвалідністю на медичну, професійну та соціальну реабілітацію; визначення прав, обов'язків, повноважень та відповідальності організацій, що працюють у сфері профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю.

Не тільки органи центральної задіяні в системі державного управління реабілітацією людей з інвалідністю. Місцеві органи влади також відіграють важливу роль в системі державного управління реабілітацією осіб з інвалідністю. У межах своїх повноважень місцеві виконавчі та наглядові органи, що займаються профілактикою інвалідності та реабілітацією осіб з інвалідністю, здійснюють наступне:

розробляють пакети регіональних заходів та подають їх на затвердження до місцевих рад, які забезпечують виконання державних програм профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю та виділяють необхідні для цього кошти з місцевого бюджету;

забезпечують фінансування відповідних державних організацій, які реалізують державні програми (підпрограми) з профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю;

здійснюють інші повноваження, передбачені законодавством України.

З метою профілактики інвалідності, зниження рівня та ступеня інвалідності, поліпшення якості життя осіб з інвалідністю, сприяння їхній інтеграції в суспільство, з метою забезпечення безперешкодного доступу до соціальної та іншої інфраструктури, Кабінет Міністрів України затверджує державні програми профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю.

Державні програми (підпрограми) щодо профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю передбачають, зазвичай, такі заходи:

дослідження причин інвалідності; розробка заходів, спрямованих на зменшення випадків інвалідності, включаючи безпеку виробництва, зменшення професійних захворювань, запобігання дорожньо-транспортних пригод, забезпечення екологічної безпеки;

розробка заходів, спрямованих на профілактику органічних вад, спричинених хворобами; вдосконалення системи ранньої діагностики інвалідності;

створення скоординованої системи реабілітації осіб з інвалідністю;

підготовка до самообслуговування та індивідуального догляду, включаючи розвиток комунікативних,

рухових та соціальних здібностей, а також комплекс спеціальних заходів, необхідних для адаптації осіб з інвалідністю;

впровадження заходів, спрямованих на забезпечення осіб з інвалідністю технічними засобами, необхідними для їх соціальної реабілітації;

створення необхідних умов для відновлення працездатності, професійного навчання, реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю;

підготовка працівників організацій, що займаються реабілітацією осіб з інвалідністю;

створення необхідних умов для розвитку творчості, фізичного виховання та спорту серед осіб з інвалідністю;

вирішення питань, пов'язаних з усуненням фізичних, інформаційних, комунікаційних та архітектурних бар'єрів, що перешкоджають пересуванню та свободі пересування осіб з інвалідністю.

Приклад такої державної програми ми можемо побачити на сайті Міністерства соціальної політики України. На сайті сформовано розділ "Реабілітація дітей з інвалідністю" в якому висвітлено можливості, етапи та сутність процесу надання пільгової (безкоштовної та позачергової) реабілітації дітей з інвалідністю[4].

У розробці державних програм, проектів щодо профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю беруть участь відповідні державні органи, інші державні організації, що підпорядковуються Уряду України, а також наукові організації, вищі навчальні заклади та громадські організації осіб з інвалідністю.

Профілактика інвалідності включає наступний комплекс заходів:

поліпшення середовища проживання людини; обмеження вживання тютюну, алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, отруйних речовин або інших речовин, що викликають алкогольну залежність;

заохочення до здорового способу життя;

профілактика загальних захворювань;

забезпечення здорових і безпечних умов праці, поліпшення умов праці та безпеки на виробництві з метою профілактики виробничих травм і професійних захворювань;

профілактика дорожньо-транспортних пригод;

запровадження інших заходів, спрямованих на профілактику інвалідності, зменшення її випадків та ступеня тяжкості.

Державні органи та інші організації в межах своїх повноважень, а також громадяни зобов'язані забезпечувати виконання заходів, спрямованих на профілактику інвалідності. З метою профілактики інвалідності держава заохочує здоровий спосіб життя шляхом:

інформування громадян про необхідність дотримання принципів здорового способу життя та відмови від саморуйнівної поведінки;

визнання здоров'я людини як основної цінності суспільства;

інформування про фактори, що негативно впливають на здоров'я людини (алкоголізм, тютюнопаління, наркоманія, токсикоманія, малорухливий спосіб життя, неправильне харчування);

розвиток у громадян усвідомлення відповідальності за своє здоров'я та здоров'я навколишнього середовища;

заохочення спорту, спортивного туризму та туризму для осіб з інвалідністю. Наприклад, з метою широкого поширення результатів, досягнутих українськими спортсменами на Паралімпійських іграх 2024 року, Національний комітет з питань спорту для осіб з інвалідністю України та його дочірня компанія Broadcast Media Center NKSU, а також перший інклюзивний телеканал Equalympic вчетверте поспіль отримали телевізійні права від Міжнародного паралімпійського комітету на трансляцію Паралімпійських ігор та були призначені офіційним мовником Національного комітету з питань осіб з інвалідністю України для трансляції Паралімпійських ігор [3].

Також держава обмежує, а в деяких випадках забороняє рекламу продуктів (робіт, послуг), які можуть мати негативний вплив на здоров'я людей, відповідно до законодавства України про рекламу.

З метою запобігання виробничим травмам і професійним захворюванням роботодавці повинні забезпечити дотримання правил безпеки праці, інформувати працівників про умови праці та правила техніки безпеки на виробництві, про наявні небезпечні фактори, необхідні засоби індивідуального та колективного захисту, організовувати обов'язкові медичні огляди працівників, надавати інші послуги, передбачені законодавством України про охорону праці. Хвороби, що виникають виключно або переважно внаслідок шкідливих факторів на робочому місці, включаються до переліку професійних захворювань, які враховуються при діагностуванні професійних захворювань з урахуванням медичних висновків, у тому числі медико-соціальних висновків громадян, а також питань медичної та професійної реабілітації.

Адаптація осіб з інвалідністю до праці має на меті: набуття та розвиток професійних знань, навичок і практичних умінь осіб з інвалідністю з урахуванням їхньої набутої або наявної професії (спеціальності);

набуття, відновлення та розвиток наявних практичних умінь осіб з інвалідністю, а також їхнє вдосконалення під час професійної діяльності;

досягнення конкурентоспроможності осіб з інвалідністю на ринку праці.

Адаптація осіб з інвалідністю на робочому місці може бути досягнута в окремих організаціях та підприємствах, які мають необхідні можливості та умови. Організації та індивідуальні підприємці, які створюють та зберігають робочі місця для адаптації осіб з інвалідністю до праці, мають право на відшкодування витрат на оплату праці осіб з інвалідністю, фінансування придбання обладнання, матеріалів та спеціального одягу для забезпечення працевлаштування, а також з інших джерел, не заборонених законодавством України. Кабінет Міністрів України визначає шляхи організації та фінансування заходів щодо адаптації осіб з інвалідністю до праці.

Більш широким явищем ніж адаптація осіб з інвалідністю до праці є соціальна реабілітація осіб з інвалідністю. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю містить в собі:

соціальну адаптацію осіб з інвалідністю;

надання технічної допомоги для соціальної реабілітації осіб з інвалідністю;

надання соціальної допомоги вдома особам з інвалідністю, у тому числі допомоги в повсякденному житті; розвиток творчості, фізичного виховання та спорту осіб з інвалідністю;

інші форми соціальної реабілітації відповідно до індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю.

З метою сприяння соціальній реабілітації осіб з інвалідністю держава гарантує:

участь осіб з інвалідністю у спортивних змаганнях. Наприклад, стипендії, засновані Президентом України у 2019 році, призначаються молодим та перспективним спортсменам, зокрема переможцям та призерам національних спортивних змагань "Вір у себе", за видатні досягнення у національних спортивних змаганнях. Так, із 142 спортсменів, які взяли участь у XVII літніх Паралімпійських іграх, троє отримують таку стипендію, а ще вісім спортсменів вже раніше отримували стипендію Президента України. Змагання "Повір у себе" для багатьох спортсменів стали першим кроком до п'єдесталу Паралімпійських та Олімпійських ігор [3];

участь людей з інвалідністю в міжнародних, національних, регіональних та місцевих культурних і масових заходах;

створення рекреаційних клубів для людей з інвалідністю; розвиток мережі спортивних класів для людей з інвалідністю та організація і проведення фізичних, оздоровчих, спортивних і масових заходів за участю людей з інвалідністю;

створення навчальних та спортивних закладів, що спеціалізуються на видах спорту, передбачених програмою Паралімпійських ігор та Паралімпійських ігор для людей з інвалідністю;

організація інших заходів, спрямованих на розвиток творчості, фізичної культури та спорту серед людей з інвалідністю.

Постійна робота уряду в цій сфері дає позитивні результати. На останніх XVII Паралімпійських іграх паралімпійська збірна України взяла участь у 17 з 22 видів спорту (ботча, паралімпійський бадмінтон, паралімпійське веслування, паралімпійський велоспорт, сидячий волейбол, футбол, дзюдо, легка атлетика, настільний теніс, важка атлетика, параканое, триатлон, плавання, стрільба, стрільба з лука, таеквондо, фехтування на візках). На Літніх Паралімпійських іграх 2024 року паралімпійська збірна України складалася з 235 осіб, серед яких 140 спортсменів з інвалідністю, капітан, тренери різних видів спорту, тренери з фізичної підготовки, лікарі, масажисти та члени технічного персоналу. Паралімпійська збірна України на XVII Літніх Паралімпійських іграх мала яскраві національні особливості завдяки широкому представництву спортсменів з 20 регіонів України, а саме 19 областей та міста Києва [3].

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

у відповідності до законодавства України особи з інвалідністю в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

реабілітація осіб з інвалідністю — система заходів, спрямованих на допомогу особам з інвалідністю у досягненні оптимального рівня фізичної, розумової та соціальної активності, та забезпечення їх необхідними засобами, послугами, інформацією та іншими ресурсами для поліпшення якості їх життя та підвищення їх самостійності, включаючи медичну, професійну, трудову та соціальну реабілітацію;

соціальна та професійна реабілітація осіб з інвалідністю в Україні спирається на принципи державної політики у сфері профілактики та реабілітації осіб з інвалідністю. Основні принципи державної політики України у сфері профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю представлено в статті;

у розробці державних програм, проектів щодо профілактики інвалідності та реабілітації осіб з інвалідністю беруть участь відповідні державні органи, інші державні організації, що підпорядковуються Уряду України, а також наукові організації, вищі навчальні заклади та громадські організації осіб з інвалідністю;

державні органи та інші організації в межах своїх повноважень, а також громадяни зобов'язані забезпечувати виконання заходів, спрямованих на профілактику інвалідності. З метою профілактики інвалідності держава заохочує здоровий спосіб життя.

Література:

1. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 08.05.2025 р.).
2. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 08.05.2025 р.).
3. Національна паралімпійська збірна команда України в Парижі-2024. URL: <https://paralympic.org.ua/ua/news/nacionalna-paralimpijska-zbirna-komanda-ukrayini-na> (дата звернення: 08.05.2025 р.).
4. Реабілітація дітей з інвалідністю. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/osobam-ta-dityam-z-invalidnistyu/reabilitatsiya-ditey-z-invalidnistyu> (дата звернення: 08.05.2025 р.).
5. Сазонець, О. М., Гессен, А. Є., Яковлева-Мельник Н.Г., Седлецька, О. В. Фінансування безбар'єрності та ініціативи органів влади в сфері інклюзії. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/6146/6218> (дата звернення: 25.04.2025 р.).
6. Сазонець О. М., Яковлева-Мельник Н. Г. Джерела фінансування безбар'єрності: вітчизняна практика та іноземний досвід. Ефективна економіка. 2025. № 5. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee> (дата звернення: 25.04.2025 р.).
7. Вівсяник О. М., Сазонець І. Л. Формування безбар'єрного простору в санаторно-курортних закладах на основі реалізації принципів охорони здоров'я. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. N 3. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3230> (дата звернення: 28.04.2025).
8. Вівсяник О. М., Сазонець І. Л. Передумови формування державою безбар'єрного простору в санаторно-

но-курортних закладах. Інвестиції: практика та досвід. 2024. N 6. С. 208—212.

9. Створення безбар'єрного середовища та соціальної інклюзії: світовий досвід для України: аналіт. доп. / Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А. Київ: НІСД, 2020. 24 с.

10. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі: кол. моногр. / авт. кол.: О. Л. Главацька, Н. М. Горішна, Г. І. Слозанська та ін. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2022. 326 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "on the fundamentals of social security of the disabled in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (Accessed 08.05.2025).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On rehabilitation of the disabled in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (Accessed 08.05.2025).
3. National Sports Committee for the Disabled of Ukraine (2024), "National Paralympic team of Ukraine in Paris-2024", available at: <https://paralympic.org.ua/ua/news/nacionalna-paralimpijska-zbirna-komanda-ukrayini-na> (Accessed 08.05.2025).
4. Ministry of Social Policy of Ukraine (2025), "Rehabilitation of children with disabilities", available at: <https://msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/osobam-ta-dityam-z-invalidnistyu/reabilitatsiya-ditey-z-invalidnistyu> (Accessed 08.05.2025).
5. Sazonets', O.M. Hessen, A.Ye. Yakovleva-Mel'nyk N.H. and Sedlets'ka, O.V. (2025), "Funding for barrier-free access and government initiatives in the field of inclusion", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 4, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/6146/6218> (Accessed 25.04.2025).
6. Sazonets', O.M. and Yakovleva-Mel'nyk, N.H. (2025), "Sources of financing for barrier-free access: domestic practice and foreign experience", Efektyvna ekonomika, vol. 5 available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee> (Accessed 25.04.2025).
7. Vivsiannyk O.M. and Sazonets' I.L. (2024), "Prerequisites for the state creation of barrier-free space in sanatorium and spa institutions", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 3, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3230> (Accessed 28.04.2025).
8. Vivsiannyk O.M. and Sazonets' I.L. (2024), "Prerequisites for the state to form a barrier-free space in sanatoriums and resorts", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 6, pp. 208—212.
9. Zubchenko, S.O. Kaplan, Yu.B. and Tyschenko, Yu.A. (2020), Stvorennia bezbar'iernoho seredovyscha ta sotsial'na inkluziia: svitovij dosvid dlia Ukrainy [Creation of a barrier-free environment and social inclusion: world experience for Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.
10. Hlavats'ka, O.L. Horishna, N.M. and Slozans'ka, H.I. (2022), Inkluziia v dii: stratehii vprovadzhennia v Ukraini ta sviti [Inclusion in action: implementation strategies in Ukraine and the world], FOP Osadtsa Yu.V., Ternopil', Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2025 р.